

Energetický dialog aneb rozpory v energetických vztazích EU a Rusko

Abstrakt:

Energetická bezpečnost je jedna z nejaktuálnějších v Evropě diskutovaných otázek. Přestože celosvětová krize snížila celkový objem výroby, spotřeba energií stále roste. Evropské státy si pro uspokojení své poptávky po energiích nevystačí s vlastními zdroji. Vzhledem k vzácnosti energetických zdrojů se zabezpečení jejich dodávky stává spíše politickou než ekonomickou otázkou. Rusko je v této oblasti dlouhodobým obchodním partnerem mnoha evropských států. Tato spolupráce začala už na konci 50. let 20. století, a to vybudováním prvních produktovodů. Intenzivnější dialog však probíhá teprve od počátku 90. let. Za toto období bylo dosaženo jistých úspěchů, ale zároveň došlo mezi stranami k rozporům. V současné době pokračuje spolupráce na výstavbě plynovodů, které by měly zabránit opakování plynové krize z přelomu let 2009 a 2010; probíhají jednání o spoluúčasti ruských společností na jaderných projektech v EU. Stále zůstává mnoho sporných bodů, nicméně pokrok v energetickém dialogu je zřejmý.

Klíčová slova:

Energetická bezpečnost, Energetický dialog, Rusko, energetická politika, EU, plynovody

O rusko-evropských vztazích v souvislosti s energetikou se v posledních 10 let hovoří často, zejména od okamžiku, kdy vstoupil v platnost tzv. Energetický dialog. Avšak spolupráce v oblasti energetiky je daleko delší a počala již koncem 50. let minulého století, kdy byly vybudovány první produktovody vedoucí ze Sovětského svazu do střední a východní Evropy, do zemí RVHP. Produktovody byly rozšířeny i na oblast západní Evropy, kam SSSR začal dodávat ropu a plyn v 60. letech.

Prvním oficiálním dokumentem a právním základem upravujícím vztahy mezi Ruskem a Evropskou unií byla Dohoda o partnerství a spolupráci, která vstoupila v platnost 1. prosince 1997. Na summitu v Petrohradě v květnu 2003 se zástupci EU a Ruska dohodli na posílení spolupráce prostřednictvím vytvoření „čtyř společných prostorů“, kterými jsou Společný hospodářský prostor, Společný prostor svobody, bezpečnosti a práva, Společný prostor vnější bezpečnosti a Společný prostor výzkumu, vzdělávání a kultury. Do té doby se rozhovory mezi Ruskem a Unií omezovaly pouze na oblast energetických vztahů.

1. Energetický dialog EU – Rusko

Samotný projekt energetického dialogu vznikl na 6. Summitu EU – Rusko 30. října 2000 v Paříži. Jeho cílem je zajistit spolehlivost, bezpečnost a předvídatelnost vztahů v oblasti energetiky na volném trhu v dlouhodobém horizontu a zvýšit důvěru a transparentnost na obou stranách.

Mimo jiné v rámci tohoto dialogu se strany snaží řešit problém Energetické charty, která byla podepsaná v roce 1991, ale dodnes není Ruskem ratifikována. V roce 1994 byla podepsána Dohoda a Protokol k Chartě. Zatímco Charta je politickým prohlášením o záměru podporovat energetickou spolupráci mezi Východem a Západem, Dohoda k Energetické chartě je jediným právně závazným mnohostranným dokumentem.¹

Hlavním cílem Smlouvy je posílení právního státu v oblasti energetiky, a to tím, že vytvoří jednotná pravidla, která musí být dodržována všemi zúčastněnými vládami, a tím bude minimalizovat rizika, spojená s investicemi a obchodem v oblasti energetiky. Důvodem, proč Rusko odmítlo podepsat tento dokument v jeho současné podobě, která byla navržena Evropou, je chybějící ekonomická přínosnost pro Rusko. Charta požaduje stejný přístup partnerů k ložiskům a potrubím. Rusko však poukazuje na to, že jeho evropské partnery nemohou nabídnout zdroje adekvátní těm, kterými disponuje Rusko. Navíc v roce 2006 se téměř vůbec nepodařilo změnit situaci s přístupem Ruska do distribučních sítí v Evropě (s výjimkou Itálie). V současné době je pro ruskou vládu otázka přístupu do evropských distribučních sítí velkou výzvou, která souvisí s celkovou strategií spolupráce mezi Ruskem a Evropou. Nicméně toto zesílení vzájemné závislosti je blokováno evropskou stranou, která považuje již současnou úroveň závislosti za hrozbu své energetické bezpečnosti.

Kromě ropy a zemního plynu je Energetický dialog zaměřen na spolupráci v propojení elektrických sítí EU a Ruska, obchodu s jadernými materiály a zvýšení bezpečnosti jejich použití.²

Ruská federace a Evropská unie se snaží o zajištění stability trhů s energií a spolehlivého importu a exportu rostoucích objemů energetických zdrojů a také si uvědomují naléhavou nutnost modernizace ruské energetiky. Obě strany by si přály zvýšení energoeфективности a snížení emisí skleníkových plynů z výroby a využití energie v jejich ekonomikách. Toto obsahuje přírodoochranný komponent Dialogu, který má za cíl snižování vlivů ruské energetické infrastruktury na životní prostředí, podporu pronikání na trh ekologicky šetrnějších technologií a energetických zdrojů a prosazování principů energetické účinnosti a úspor.

¹ Webový portál Energetické charty. Dostupný z <http://www.encharter.org/index.php?id=7&L=1>.

² EU-Russia Energy Dialogue. The ninth progress report. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/russia/doc/reports/progress9_en.pdf.

Spolupráce v rámci Dialogu probíhá v současnosti ve třech tematických skupinách, a to ve Skupině pro strategie, prognózy a scénáře (the Energy Strategies, Forecasts and Scenarios Group), Skupině pro vývoj trhu (the Market Developments Group), Skupině pro energetickou efektivitu (the Energy Efficiency Group) a jejich podskupinách. Nově vzniklý Plynový poradní sbor (Gas Advisory Council), složený ze zástupců předních plynárenských společností Ruska a Evropské unie a odborníků z ruských a evropských akademických výzkumných organizací, hodnotí vývoj trhů se zemním plynem.³

Jedním z konkrétních výsledků dosažených v rámci energetického dialogu byla dohoda mezi EU a Ruskem o Mechanismu včasného varování v roce 2009. Dohoda vznikla jako reakce na spory o plyn na začátku roku 2009. Cílem mechanismu je zajistit včasné vyhodnocení možných rizik a problémů týkajících se dodávek energie.⁴ Mechanismus má také zajistit rychlou reakci v případě mimořádné situace nebo hrozby takové situaci. V praxi to znamená povinnost Evropské unie a Ruska informovat s předstihem o možných výpadech dodávek ropy, zemního plynu a elektřiny, konzultovat vzniklou situaci a navrhnout společný plán řešení. Toto memorandum bylo podepsáno v rámci skupiny pro sledování vývoje energetických trhů. Avšak v rámci této skupiny se nepodařilo dosáhnout žádného jiného pokroku. Důvodem je stále rozdílná logika uvažování Evropské unie a Ruska o otázce ekonomické spolupráce.⁵

Velkého úspěchu dosáhlo jednání EU a Ruska v rámci skupiny pro energetickou účinnost, která se zabývá především otázkami úspor v oblasti nakládání s energetickými zdroji, obnovitelnými zdroji energií a legislativním vývojem v těchto oblastech. Důležitou otázkou energetického dialogu EU-Rusko se postupem času stal také Kjótský protokol, který byl Ruskem ratifikován v roce 2005. Evropská unie vyjadřovala podporu členství Ruské federace ve Světové obchodní organizaci právě výměnou za ratifikaci Kjótského protokolu.

Značný pokrok byl dosažen také ve skupině pro energetické strategie, prognózy a scénáře. Evropská unie a Ruská federace se zde dohodly na vzájemně přijatelné změně v otázce dlouhodobých smluv na dodávky zemního plynu. Ruská federace dostala ujištění, že 30% hranice na dodávky energetických produktů ze zahraničí je pouze doporučením, nikoliv požadavkem, jež lze použít k omezení toků ruského zemního plynu do EU.

³ EU-Russia Energy Dialogue. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm.

⁴ Early Warning Mechanism. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/warning_en.htm.

⁵ TICHÝ, L. Rozpory v energetických vztazích EU-Rusko. Dostupný z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1390/rozpory-v-energetickych-vztazich-eu-rusko>.

2. Energetická politika Evropské unie

Principy, na základě kterých jednají strany, jsou zakotvené v jejich legislativách. Do nedávna byla energetická politika Evropské unie národní záležitostí členských států a do roku 1995 neexistoval žádný dokument, stanovující společné cíle v této oblasti. Jako první krok k sjednocení národních politik bylo vydání Bílé knihy o energetické politice Evropské unie, která jako hlavní cíle nastavila bezpečnost dodávek energií, integraci a liberalizaci vnitřních trhů s energiemi a propojení cílů energetické a ekologické politiky.

Současná energetická politika EU je založena na Zelené knize „Evropská strategie pro udržitelnou, konkurenceschopnou a bezpečnou energii“ z roku 2006, v níž Evropská komise stanovila šest klíčových oblastí, na které se Evropa musí zaměřit. Jedná se: o dotvoření vnitřního evropského trhu s elektřinou a plynem⁶, vnitřního trhu s energií, který zaručí zabezpečení dodávek; solidaritu mezi členskými státy; zabezpečení a konkurenceschopnost dodávek energií (diverzifikace skladby zdrojů energie); integrovaný přístup k boji se změnami klimatu; podporu inovací a technologií a společnou vnější energetickou politiku.

S cílem toto uskutečnit byl v roce 2007 přijat třetí liberalizační balíček právních předpisů ohledně vnitřního trhu s energií, jehož záměrem je zajistit účinnější hospodářskou soutěž a vytvořit podmínky příznivé pro investice, rozmanitost a zabezpečení dodávek. V EU se největší obavy týkají především zemního plynu, a to kvůli závislosti několika členských států na jediném dodavateli – na Rusku. Politické události v dodavatelských nebo tranzitních zemích podobné plynové krizi ze začátku roku 2009, nehody nebo přírodní katastrofy či dopad klimatických změn připomínají EU zranitelnost jejich bezprostředních dodávek energie. Jako doplněk energetických opatření byl Komisí přijat Akční plán EU pro zabezpečení dodávek energie a jejich solidární využití, v němž je největší důraz kladen na energetiku v mezinárodních vztazích s dodavatelskými, tranzitními i spotřebitelskými zeměmi a na vývoj infrastruktury, a to zejména plynovodů. Propojení a solidarita v rámci vnitřního trhu nejsou jen přirozenými vlastnostmi integrovaného tržního systému, ale jsou stejnou měrou zásadní také pro rozložení a snižování individuálních rizik.⁷ EU tedy potřebuje učinit konkrétní opatření, aby zajistila, že tyto trhy zvýší diverzitu svých dodávek zemního plynu. Jedná se především o propojení s Pobaltím, vybudování jižního koridoru pro dodávky plynu z Kaspického moře a Středního východu, výstavbu LNG terminálů, zakončení

⁶ COM (2006) 105 Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Dostupný z http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf.

⁷ COM (2008) 781 Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů. Akční plán EU pro zabezpečení dodávek energie a jejich solidární využití, prosinec 2008. Dostupný z <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0781:FIN:CS:PDF>.

Středomořského energetického okruhu pro propojení s Irákem, Středním východem a subsaharskou Afrikou a severojižní propojení přenosových a přepravních soustav elektřiny a plynu.

EU může počítat s posílením dovozu zemního plynu z výše uvedených oblastí na 100,5 miliard metrů kubických plynu vybudováním plynovodu Galsi (mezi Alžírskem a Itálií), zahájením provozu plynovodu MedGaz (mezi Alžírskem a Španělskem) a případným rozšířením plynovodu Green Stream (mezi Libyí a Itálií).⁸ Pro Evropskou unii je významný také Transsaharský plynovod, který by měl spojit Nigérii a Alžírsko. Avšak realizaci projektu zatím brání politické a bezpečnostní problémy.

Další cestou, kterou by do Evropy mohl vést africký plyn přes Turecko a Irák, je Arabský plynovod Egypt-Jordánsko-Sýrie-Libanon. Ani u tohoto projektu není jistota v dodržení plánovaného termínu dostavby a uvedení do provozu, zejména vzhledem k vnitrostátním konfliktům v několika státech severní Afriky a Arabského poloostrova.

Díky pokroku v technologii, která nyní umožňuje transport zemního plynu na velké vzdálenosti, získává EU nový zdroj energie, a to zkapalněný zemní plyn, který může pocházet z Austrálie či některých států Atlantiku.⁹ Tento region se může brzy stát novým centrem nabídky energetických surovin díky prudkému nárůstu těžby břidlicového plynu. Ložiska tohoto druhu plynu byla nalezena v 38 zemích, včetně několika evropských. V Evropě však bude těžba probíhat jen v zanedbatelném množství z důvodu nedostatku potřebné infrastruktury, znepokojení ohledně znečištění životního prostředí a politického odporu. Francie již používání technologie hydraulického štěpení zcela zakázala.

Tato konkurence zemního plynu má nicméně poměrně pozitivní vliv na Evropu, a to tím, že začala silně ovlivňovat ceny na trhu s plynem. V době, kdy se zemní plyn dovážel převážně z Ruska a severní Afriky, byly kontrakty vázány na ceny ropy. Dnes přichází na spotový trh levný zkapalněný plyn a řada kupujících, kteří nemají drahé dlouhodobé kontrakty, preferují tento nový zdroj. Kvůli tomu ztratili velcí hráči část svého tržního podílu. Výsledkem pak bylo loňské prohlášení společnosti Gazprom o navýšení spotové složky svých kontraktů v příštích třech letech.

Velké naděje jsou kladeny do projektu plynovodu Nabucco, který by měl do Evropy přivést plyn z Turkmenistánu a Íránu. Zatím však ohledně plnění tohoto vedení panují pochybnosti. Tomuto projektu konkuruje projekt ruského Gazpromu South Stream. Oba plynovody by se měly plnit kaspickým plynem. Ten, který bude postaven první, určí geopolitické postavení stran v regionu.

⁸ TICHÝ, L. Vztahy mezi Evropskou unií a Ruskou federací v sektoru zemního plynu. Dostupný z <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=451>.

⁹ Z rozhovoru s vedoucím ekonomem BP. Dostupný z <http://www.rbcdaily.ru/2012/02/08/world/562949982758349>.

3. Energetická politika Ruska vůči EU

Není tajemstvím, že energetický faktor je výrazně přítomen ve dvoustranné i vícestranné zahraniční politice Ruska a v jeho zahraničních ekonomických vztazích s několika desítkami států, včetně těch evropských.¹⁰ Zaměření na energetické otázky v oblasti zahraniční politiky Ruské federace a její bezpečnost ve všech oblastech se definuje potenciálem jejích energetických zdrojů. Na území Ruska se nachází 13 % světových zásob ropy, 23 % uhlí a 45 % zemní plynu. Vývoz těchto zdrojů činí přibližně 54 % všech ruských vývozu a poskytuje zhruba 50 % příjmů státního rozpočtu.

Vzhledem k této roli energetiky v ruské ekonomice byla připravena řada dokumentů o základních principech zahraniční ekonomické činnosti. Jedním z nejdůležitějších je Energetická strategie Ruska do roku 2020¹¹ a ji nahrazující Energetická strategie Ruska na období do roku 2030¹². Strategie obsahují směry domácí a zahraniční politiky.

Stejně jako pro Evropskou unii je pro Rusko základním cílem energetické politiky zajištění národní bezpečnosti. Energetická politika a bezpečnost jsou součástí národní bezpečnosti Ruska. Integrace Ruska do globálního systému energetických zdrojů, mezinárodní spolupráce v oblasti výzkumu, osvojení a těžby energetických zdrojů, zvyšování jejich účinnosti a vstup na nové trhy s energií jsou nejdůležitější oblasti energetické politiky Ruské federace.¹³ Energetická strategie věnuje zvláštní pozornost zahraniční politice v oblasti vývoje ruské energetiky. Hlavními cíli vnější energetické politiky jsou:

- prosazování národních zájmů Ruska ve tvořícím se systému světových energetických trhů, zajišťujícím jejich předvídatelnost a stabilní rozvoj;
- diverzifikace exportních energetických trhů a komoditního složení exportu;
- zabezpečení stabilních podmínek na energetických trzích, včetně záruky poptávky a odůvodnění cen základních komodit ruského exportu energetických zdrojů;
- posílení pozic největších ruských energetických společností v zahraničí;
- zabezpečení účinné mezinárodní spolupráce, pokud se jedná o rizikové a komplikované projekty v Rusku (včetně šelfových projektů v Arktidě).

¹⁰ SALYGIN V. I. – SAFARIAN A. V. Energetické problémy ve světové ekonomice. In: TORKUNOV, A. V. Současné mezinárodní vztahy a světová politika. Moskva, Prosveshchenie, 2004.

¹¹ Přijatá nařízením Vlády Ruské Federace №1234-p 28. srpnu 2003.

¹² Přijatá nařízením Vlády Ruské Federace №1715-p 13. listopadu 2009.

¹³ Energetická strategie Ruska na období do roku 2030. Dostupný z <http://minenergo.gov.ru/activity/energostrategy/>.

Za strategickou otázku považují posílení postavení Ruska na světovém trhu s ropou, stejně jako na s ním souvisejícím trhu s plynem, a to tak, aby během příštích dvaceti let zůstalo stabilním a spolehlivým zdrojem fosilních paliv pro evropské země a celé světové společenství. Novým faktorem bude účast Ruska, jako velkého dodavatele energetických zdrojů, na zajištění globální energetické bezpečnosti.¹⁴

Ve strategii se uvádí: „Rusko se zasazuje za vytvoření společné energetické a dopravní infrastruktury v sousedících oblastech Evropy a Asie, za rozvoj mezinárodních energetických systémů a za nediskriminační tranzit energie”.¹⁵ Pro tyto účely je velmi důležité dodržování Smlouvy o energetické chartě a jiných mnohostranných a dvoustranných mezinárodních dohod.

Mezinárodní činnost Ruska v oblasti energetiky by měla být prováděna v následujících oblastech: vývoz energetických zdrojů, jejich výzkum a těžba v jiných zemích; posílení přítomnosti na zahraničních trzích s energií; majetková účast ruských subjektů v zahraničních distribučních sítích a na energetické infrastruktuře a tranzitu energetických zdrojů. Pro Rusko se stává významnou diverzifikace a kvalitativní restrukturalizace exportu energetických zdrojů, zvyšování podílu ropných produktů ve struktuře vývozu. Provádění zahraniční politiky v souladu s Energetickou strategií by mělo být klíčovým faktorem pro zajištění národní energetické bezpečnosti, minimalizaci vnější hrozby v oblasti energetiky a pro vytváření podmínek ekonomického rozvoje.

Evropa zůstává v oblasti energetiky hlavním partnerem Ruska. Významné projekty v tomto směru jsou výstavby plynovodů North Stream a South Stream. První etapa tohoto severního plynovodu byla uvedena do provozu 8. listopadu 2011. Dokončení projektu je plánováno na konec roku 2012. Tímto plynovodem poteče z Ruska do Evropy 55 miliard kubických metrů zemního plynu ročně po dobu minimálně 50 let.¹⁶ Výhodou tohoto projektu je vyhnutí se tranzitním státům, což snižuje tranzitní rizika a náklady na transport ruského plynu a zároveň zvyšuje spolehlivost jeho exportu.

Z praktických otázek je třeba zmínit organizaci spolupráce RAO „EES Rossii”¹⁷ s energosystémy evropských zemí, která by měla zajistit rovnoprávný přístup Ruska na trhy s elektřinou v Evropě.

Výsledkem energetického dialogu Rusko-EU by podle ruské strany mělo být nejen fyzické zvýšení dodávek, ale i integrace ruského energetického sektoru

¹⁴ Energetická strategie Ruska na období do roku 2020. Dostupný z <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1>.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Webové stránky plynovodu North Stream. Dostupné z <http://www.nord-stream.com/ru/informat-siya/press-relizy/severnij-potok-vveden-v-ekspluatatsiyu-pervye-kubometry-gaza-pribyli-v-gazotransportnuyu-set-evropy-388/>.

¹⁷ Ruská akciová společnost „Jednotné energetické sítě Ruska“.

do jednotné evropské energetické soustavy s ohledem na zájmy evropských spotřebitelů a ruských dodavatelů energie. Dnes jsou na tomto poli klíčovými úkoly přilákání investic na rozvoj ruského energetického sektoru, zavádění moderních technologií na úsporu energie a pořízení ekologických technologií výroby energie a těžby paliv.

Zároveň se zaměřením se na udržení ekonomické bezpečnosti stanoví Energetická strategie Ruska účinná opatření v jiných regionech, zejména diverzifikaci exportních tras, včetně rozvoje východního a jižního směru exportních toků.

4. Konflikt zájmů jako stimul pro pokračování spolupráce

Energetická strategie EU je zaměřena hlavně na zajištění energetické bezpečnosti a z toho je odvozen její hlavní úkol – diverzifikace energetických zdrojů. Co je energetická bezpečnost obecně? Je to zabezpečení ochrany spotřebitelů paliv a energie proti hrozbě nespolehlivosti dodávek,¹⁸ To ale neznamená maximalizaci energetické soběstačnosti a minimalizaci energetické závislosti. Spolehlivost dodávek by měla mít za cíl snižování rizik, spojených s touto závislostí. Proto ty společné dvoustranné nebo mnohostranné projekty Ruska a členských zemí EU, které jsou spojené s výstavbou plynovodů či ropovodů, jsou důležité a v budoucnu by měly zabránit možnému použití těchto objektů jako diplomatických nástrojů. Již realizované jsou projekty Blue stream¹⁹, plynovod Jamal-Evropa²⁰ a první etapa plynovodu North Stream. Podepsané jsou dohody o výstavbě plynovodu South Stream a ropovodů Burgas – Aleksandroupolis²¹ a BPS-2²².

V rámci Energetického dialogu se ovšem nemluví jen o ropě a plynu. Podskupina pro infrastrukturu založila dialog o elektrických soustavách Ruska a EU v pobaltském regionu.²³ Na prvním jednání na toto téma mezi ruským provozovatelem elektrické soustavy a ENTSO-E²⁴ bylo dohodnuto definování hlavních otázek, jejichž řešení v budoucnu zvýší jak spolehlivost společné soustavy za různých

¹⁸ VOLOSHIN V. I. Energetický dialog EU-Rusko. Dostupný z http://www.recep.ru/files/documents/04_10_10_Energy_dialogue_Ru.pdf.

¹⁹ Energetická strategie Ruska na období do roku 2030. Dostupná z http://minenergo.gov.ru/activity/energostrategy/ch_5.php#19. Blue stream – plynovod, kterým proudí zemní plyn z Ruska do Turecka. Je v plném provozu od r. 2005. Roční objem přepravovaného plynu 16 miliard kubických metrů.

²⁰ Plynovod Jamal-Evropa je plynovod, který spojuje poloostrov Jamal v Rusku a SRN přes Bělorusko a Polsko. Je v provozu od roku 2007 a přepravuje 33 mld. kubických metrů zemního plynu ročně.

²¹ Přepravní kapacita 35 mil. tun ropy ročně. Ropovod by měl transportovat ruskou a kaspickou ropu z bulharského mořského přístavu Burgas do řeckého Alexandroupoli. V prosinci 2011 Bulharsko ale přerušilo smlouvu.

²² BPS-2 – Baltic pipeline system 2. etapa, která propojí Rusko a Finsko.

²³ EU-Russia Energy dialogue. The twelfth progress report. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/20111201_eu_russia_report.pdf.

²⁴ ENTSO-E – European Network of Transmission System Operators for Electricity.

tržních podmínek, tak efektivitu přeshraničních obchodů s elektřinou v Pobaltí. Kromě toho vyjádřily obě strany svůj záměr zahájit technickou přípravu možné dohody mezi EU a Ruskem o provozu energetických systémů v oblasti Baltského moře. Evropská komise se v této souvislosti chystá předložit pro jednání v Radě návrhy směrnic. Obě strany začaly s výměnami nových síťových kódů, které jsou v současné době připravené v EU, projednávat možnosti zapojení evropských společností v liberalizovaném elektrickém sektoru v Rusku, přičemž zdůraznily význam spolupráce v této oblasti.

Jak již bylo zmíněno, otázky liberalizace trhu s plynem a elektřinou jsou důležitou částí energetického dialogu EU-Rusko. Na již liberalizovaných evropských trzích s elektřinou i s plynem existuje relativně velká konkurence. Na trhu s plynem postupně probíhá přechod z dlouhodobých kontraktů ke krátkodobým a spotovému trhu, kde se obchoduje skutečný produkt s okamžitou dodávkou.²⁵ Veškerý ruský export plynu byl postaven na dlouhodobých (rámcových) – na 10, 15 a 25 let – kontraktech, v nichž jsou popsána období dodávek a množství dodávaného plynu. Kontrakty byly uzavřeny na principu „take or pay“, kdy odběratel musí zaplatit za plyn nezávisle na tom, zda může přijmout celý kontrahovaný objem či nikoli. To dávalo Gazpromu, jako jedinému exportéru ruského plynu, jistotu budoucích příjmů, které jsou základem financování kapitálově náročných projektů těžby nebo transportu plynu. Proto je zřejmé, že se ruská strana snaží v rámci Dialogu prosadit zachování a neporušitelnost dříve uzavřených kontraktů. Evropská unie ale poukazuje na to, že takové ruské kontrakty jsou v rozporu s pravidly hospodářské soutěže.²⁶ Tak v současné době Evropská unie prošetřuje využití polský plynovod za poplatek nižší, než jaký hradí konkurence. Nicméně spotové obchodování a dlouhodobé kontrakty jsou dva obchodní mechanismy, které mohou zvýšit efektivitu prodeje plynu. Podstatné je nestavět je proti sobě, ale najít jejich optimální kombinaci.

Ruské plynové „take or pay“ kontrakty mají i další podmínku, která se evropské straně nelíbí, a to „teritoriální připomínku“.²⁷ Ta přináší omezení pro reexport plynu, což v rámci jednotného evropského trhu nemůže fungovat, neboť porušuje pravidla hospodářské soutěže a je v rozporu s antimonopolní legislativou EU.

Další oblast, ve které čeká obě strany ještě dlouhá debata, je vzájemné povolení přístupu zahraničních firem na domácí trhy a celkově do energetiky. V roce 2008 Rusko otevřelo přístup zahraničním investicím do energetiky založením

²⁵ VOLOSHIN, V. I. Energetický dialog EU-Rusko. Dostupný z http://www.recep.ru/files/documents/04_10_10_Energy_dialogue_Ru.pdf.

²⁶ TICHÝ, L. Rozpory v energetických vztazích EU-Rusko. Dostupný z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1390/rozpory-v-energetickych-vztazich-eu-rusko>.

²⁷ Joint report EU-Russia Energy dialogue 2000–2010: Opportunities for our future Energy Partnership. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm.

nové společnosti Shtokman Development AG, která se zabývá projektováním, financováním, výstavbou a provozem na Štokmanovském ložisku plynového kondenzátu. Na tomto projektu se spoluúčastní ruský Gazprom, francouzský Total S.A. a norský Statoil ASA.

Rusko má v Evropě velký zájem o přepravní síť. Ruští dodavatelé dlouho neměli přístup ke koncovým spotřebitelům plynu. Členské státy EU si udržovaly výhradní právo na jeho distribuci, která představuje nejvíce ziskovou část byznysu. Jediný pokrok nastal v roce 1990, kdy Gazprom uzavřel kontrakt na výstavbu vlastní přepravní sítě v Německu s německým koncernem BASF.²⁸ Momentálně tomu ale brání různá legislativní opatření ze strany Evropské unie, především třetí liberalizační balíček s jeho požadavkem na unbundling, tj. na vlastnické oddělení výroby, přepravy a distribuce, a dokonce i s tzv. klauzulí Gazprom, která představuje omezení nákupu energetických aktiv v Unii pro firmy ze států, kde energetická liberalizace ještě neproběhla.²⁹

5. Obchodní produkt anebo nástroj zahraniční politiky

Jak je vidět, energetické politiky obou stran se navzájem považují za důležité partnery. Potvrzení tohoto najdeme i v ekonomických ukazatelích. Jak bylo zmíněno, energetická spolupráce mezi Ruskem a Evropou probíhá od 50. let minulého století. Již v tuto dobu byl evropský trh významným exportním trhem pro tehdejší sovětské energetické suroviny a zároveň byly pro některé evropské státy sovětská ropa a plyn skoro jediným zdrojem energie. To znamená, že vzájemná závislost Evropy a Ruska se rozvíjela spolu s vývojem energetických vztahů.

Když se podíváme na současnou obchodní bilanci, je vidět vysokou míru vzájemné závislosti. Členské státy EU zůstávají největšími dovozci primární energie z Ruska.³⁰ Ruská Federace je největším dodavatelem ropy, plynu, uranu a uhlí a třetím největším partnerem v dodávce elektřiny.³¹ 34 % celkového importu plynu EU, 33 % importu ropy a 30 % importu uhlí plynulo z Ruska v roce 2010.³² Zhruba 30 % dovezeného uranu tvoří také import z Ruska. Pro některé členské státy EU je Rusko jediným dodavatelem plynu. Zároveň je Evropská unie

²⁸ VOLOSHIN, V. I. Energetický dialog EU-Rusko. Dostupný z http://www.recep.ru/files/documents/04_10_10_Energy_dialogue_Ru.pdf.

²⁹ Třetí liberalizační balíček v energetice. Dostupný z <http://www.euractiv.cz/energetika/link-dossier/liberalizace-unijni-energetiky-000055>.

³⁰ EU-Russia Energy dialogue. The tenth progress report. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm.

³¹ Joint report EU-Russia Energy dialogue 2000–2010: Opportunities for our future Energy Partnership. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm.

³² EU-Russia Energy dialogue. The twelfth progress report. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/20111201_eu_russia_report.pdf.

největším obchodním partnerem Ruské Federace. 88 % ruské exportní ropy, 70 % plynu a 50 % uhlí bylo dodané do zemí EU v roce 2010. Německo získává 40 % importovaného zemního plynu z Ruska, Itálie 33 %.³³ Ještě závislejší jsou noví členové EU. Polsko je na Rusku s dovozem zemního plynu závislé z 63 %, Maďarsko 77 % a Slovensko 100 %. Z Ruska pochází 94 % importu surové ropy do Německa a 28 % surové ropy importované Rakouskem. Polsko získává z Ruska 95 % ropy, Maďarsko 99 % a Slovensko 96 %.

Na první pohled by podle výše uvedených údajů bylo možné označit rusko-evropskou vzájemnou závislost jako asymetrickou v neprospěch Ruska. Avšak tomu tak není. Po tom, co Evropská unie označila jako hlavní cíl „na poli energetické bezpečnosti diverzifikovat systém dodávek fosilních paliv do Evropy a zabránit „černému scénáři“, kdy má energetická závislost vzrůst do roku 2030 až na 70%“³⁴, Rusko začalo také diverzifikovat svůj export energetických surovin, a to směrem do Indie, Jižní Koreje, jihovýchodní Asie a především do Číny, která se v roce 2010 stala největším spotřebitelem „černého zlata“ ve světě. První ropovod z Ruska do Číny odstartoval svou činnost 1. 1. 2011. Plánovaný objem transportu je 15 mil. tun ropy ročně. V roce 2012 by měl Gazprom podepsat kontrakt na dodávku zkapalněného plynu do Indie. K roku 2030 má Rusko v plánu dodávat do regionu Asie-Pacifik 75 miliard kubických metrů plynu. Tento region by měl činit 20 % v exportu ruského plynu³⁵.

Energetické zásoby Ruska jsou soustředěné především v asijské části země, a proto státy Asie a Tichomoří, kam patří Čína, Japonsko, Indie, Spojené státy aj., jsou jeho přirozenými partnery a vzhledem k dynamickému vývoji jejich ekonomik by se mohly stát i hlavním trhem. Mezi zájmy Ruska v této oblasti lze zařadit nejen dodávku energetických surovin, ale i elektrické energie a také spoluúčast ruských společností při průzkumu ložisek ropy, plynu, uhlí a uranu a při následující těžbě.

Co se týče diverzifikace v Evropě, ta zatím nemůže fungovat v plné míře, a to proto, že ve skutečnosti neexistuje celoevropský energetický trh; evropské státy nejsou vzájemně propojené. „Kvůli tomu nemůžete v případě krize dodat plyn z Rotterdamu, kde je ho dost, do Bulharska nebo na Litvu. V tom je zásadní problém. Jakmile budete mít v EU trh propojený napříč hranicemi, nebude možné vydírat kteréhokoli jejího člena. Dnes EU reálně sestává ze tří energetických částí. Máte severozápad, který má hodně zdrojů plynu, ruský plyn je zde jen jedním z mnoha. Máte jih Evropy, který závisí na Alžírsku, a pak máte východ Evropy, který závisí na Rusku. Kdybychom měli propojenou Evropu, tak je to

³³ ORBÁNOVÁ, A. Moc, energie a nový ruský imperialismus. Praha: Argo, 2010.

³⁴ ŠLECHTA, O. Evropská bezpečnost: hra s ohněm i nejasné tápaní. Dostupný z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1410/evropska-bezpecnost-hra-s-ohnem-i-nejasne-tapani>.

³⁵ Z dokladu A. Gromova „Russia between Europe and Asia“ na mezinárodním semináři „Russian policy: economic and energy aspects od modernization“ 18. Listopadu 2011 ve Varšavě.

samozřejmě hned jiná debata. U nás má Gazprom osmdesát procent, na Slovensku sto, ale v celé Evropě nemá ani jednu třetinu³⁶, tak popisuje současný stav společného energetického trhu velvyslanec pro energetickou bezpečnost Václav Bartuška.

Kromě toho proces diverzifikace může narážet i na národní zájmy jednotlivých členských států. Například výstavba alternativních ropovodů a nových LNG terminálů může ohrozit slovenský přepravní monopol, kterému po zprovoznění Nord Streamu klesl přepravovaný objem o 30 %.³⁷ Na druhou stranu je tento plynovod společným projektem Ruska a Německa a měl by zamezit „problémům s tranzitem zemního plynu přes Ukrajinu. Avšak ze strany pobaltských států nebo Polska, které obchází, je označován za účelový ruský tah s cílem oslabit pozici těchto států“.³⁸

A tak vzniká otázka, zda Rusko používá fosilní paliva jako nástroj zahraniční politiky anebo se chová jako obchodník s vzácným zbožím? Ve skutečnosti je těžké na tuto otázku odpovědět. Podstatné je to, že není potřeba hledat odpověď či řešení na straně Ruska, které za své suroviny chce získat co nejvíce; jedná se totiž o standardní obchodní záležitost. Pokud toto chování nevyhovuje některým členským státům EU, je potřeba hledat možnosti ovlivnit proces na své straně.

Jak jsem zmiňovala výše, jedním ze zásadních řešení je co nejrychlejší budování celoevropského energetického trhu. To nejenže pomůže rychle a účinně reagovat na krizové situace, ale může to zaručit i jednotnou cenu. Nejvíce si na nespravedlivé ceny a využití plynu či ropy jako politického nástroje stěžují země východní a jižní Evropy a pobaltské státy. Když ale porovnáme jejich propojenost a propojenost západních států (mezi Francií a Belgií je sedm plynových propojení a mezi Bulharskem a Řeckem není ani jedno), odpověď je jasná – diverzifikace za těchto podmínek není možná, a proto musejí kupovat drahé suroviny. Už neplatí to, že cena plynu je předmětem politického rozhodnutí. Cena je odvozená od míry závislosti jednotlivých zemí na ruském zemním plynu. Proto platí Německo méně než Česká republika a Česká republika méně než Slovensko, které nemá žádný jiný zdroj.³⁹ „Pouze pokud propojíte všechny evropské země, máte šanci hrát s Ruskem jeho hru úspěšně“, říká velvyslanec pro energetickou bezpečnost Václav Bartuška. A to platí i pro jiné exportéry energetických zdrojů, například Írán či Saúdskou Arábii. V tomto regionu však zůstává největším problémem politická nestabilita. Nepokoje v arabských zemích vedly k prudkému

³⁶ ŠRÁMEK, D. Společná energetická politika EU dnes není prioritou. Dostupný z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1510/spolecna-energeticka-politika-eu-dnes-neni-prioritou>.

³⁷ Podle slov Michala Falíka, zástupce společnosti Eustream, a.s. na konferenci Energoforum 2011.

³⁸ ŠLECHTA, O. Evropská bezpečnost: hra s ohněm i nejasné tápaní. Dostupný z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1410/evropska-bezpecnost-hra-s-ohnem-i-nejasne-tapani>.

³⁹ ŠRÁMEK, D. Společná energetická politika EU dnes není prioritou. Dostupný z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1510/spolecna-energeticka-politika-eu-dnes-neni-prioritou>.

nárůstu cen ropy na světových trzích a omezily dodávku energetických zdrojů mimo jiné i do evropských států, několikrát byly oznámeny výhrůžky úplného zastavení dodávek z Libye, která je čtvrtým největším vývozcem v Africe. V letošním roce vyhrožoval Írán zastavením exportu ropy a zavřením Hormuzského průlivu. V současné době jsou Spojené státy Americké silným ochráncem této ropné cesty. Ale v budoucnu, až Severní Amerika přestane být závislá na dovozu surovin díky svým velkým zásobám břidlicového plynu v USA, ropnému písku a arktickým ropným ložiskům v Kanadě, hlubinným ropným ložiskům v Mexiku a Brazílii, bude muset přijít někdo nový. Hlavní role v tom sehraje samozřejmě politika. Takže otázka zní, zda se Evropská unie bude i dále spoléhat na již existující partnery, především na Rusko, anebo se bude snažit co nejvíce diversifikovat dovoz energetických zdrojů a ponese rizika s tím spojená?

Závěr

V poslední době se šíří spíše konfliktní způsob jednání. Příznivci Evropské unie trvají na tom, že je potřeba zbavit se závislosti na Rusku, že Rusko jen využívá své nerostné suroviny jako politické zdroje pro posílení svého vlivu v Evropě. Zastánci Ruska navrhuji vydírat evropskou stranu přesměrováním exportu energetický zdrojů na východ. Z obou stran se ozývají otázky, jako například: „Umožnit přístup ruským společnostem k distribučním sítím nebo ne?“, „Umožnit přístup zahraničním firmám k ruským energetickým zdrojům nebo ne?“, „Monopolizuje Rusko evropský trh?“, „Bude Rusko vnucovat své ceny Evropě či Evropa bude vnucovat své ceny Rusku?“. Kategorické znění podobných otázek může vést jen ke konfliktům a rozporům.

Evropská unie a Rusko jsou součástí světové ekonomiky a světových trhů. Z historických, geografických a geopolitických důvodů jsou vzájemně závislé. Proto jen spolupráce a dialog mohou být zárukou výhod pro obě strany.

Literatura:

- 1) COM (2006) 105 Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Dostupný z http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf.
- 2) Early Warning Mechanism. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/warning_en.htm.
- 3) Energetická strategie Ruska na období do roku 2020. Dostupný z <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1>.
- 4) Energetická strategie Ruska na období do roku 2030. Dostupný z <http://minenergo.gov.ru/activity/energostrategy/>.
- 5) EU-Russia Energy dialogue. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm.
- 6) EU-Russia Energy dialogue. The ninth progress report. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/russia/doc/reports/progress9_en.pdf.
- 7) EU-Russia Energy dialogue. The tenth progress report. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm.
- 8) EU-Russia Energy dialogue. The twelfth progress report. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/20111201_eu_russia_report.pdf.
- 9) Joint report EU-Russia Energy dialogue 2000–2010: Opportunities for our future Energy Partnership. Dostupný z http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm.
- 10) KOM (2008) 781 Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů. Akční plán EU pro zabezpečení dodávek energie a jejich solidární využití, prosinec 2008. Dostupný z <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0781:FIN:CS:PDF>.
- 11) ORBÁNOVÁ, A. Moc, energie a nový ruský imperialismus. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0251-2.
- 12) SALYGIN, V. I. – SAFARIAN A. V. Energetické problémy ve světové ekonomice. In: Současné mezinárodní vztahy a světová politika. Moskva, Prosveshchenie, 2004. ISBN 5-09-013610-6.
- 13) ŠLECHTA, O. Evropská bezpečnost: hra s ohněm i nejasné tápaní. Dostupný z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1410/evropska-bezpecnost-hra-s-ohnem-i-nejasne-tapani>.
- 14) ŠRÁMEK, D. Společná energetická politika EU dnes není prioritou. Dostupný z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1510/spolecna-energeticka-politika-eu-dnes-neni-prioritou>.

- 15) TICHÝ, L. Rozpory v energetických vztazích EU – Rusko. Dostupný z <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1390/rozpory-v-energetickych-vztazich-eu-rusko>.
- 16) TICHÝ, L. Vztahy mezi Evropskou unií a Ruskou federací v sektoru zemního plynu. Dostupný z <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=451>.
- 17) Třetí liberalizační balíček v energetice. Dostupný z <http://www.euractiv.cz/energetika/link-dossier/liberalizace-unijni-energetiky-000055>.
- 18) VOLOSHIN, V. I. Energetický dialog EU – Rusko. Dostupný z http://www.recep.ru/files/documents/04_10_10_Energy_dialogue_Ru.pdf.
- 19) Webový portál Energetické charty. Dostupný z <http://www.encharter.org/index.php?id=7&L=1>.
- 20) Webové stránky plynovodu North Stream. Dostupný z <http://www.nord-stream.com/ru/informatsiya/press-relizy/severnii-potok-vveden-v-ekspluatatsiyu-pervye-kubometry-gaza-pribyli-v-gazotransportnuyu-set-evropy-388/>.

Summary:

Energy Dialogue or Contradictions in the Energy Relations EU–Russia

Energy security is one of the most debated issues in Europe. Despite the global crisis put down the production, the energy consumption has been growing up. European countries have not enough resources to meet their own demand. Due to the lack of energy resources the security of supply becomes more political rather than economic issue. The long-term partner in many European countries in this area is Russia. The cooperation started already in late 1950s with the building of product pipelines. More intensive dialogue, however, started only in the early 1990s. During this period certain successes were attained but at the same time there were some contradictions. The cooperation in the pipelines construction which should prevent the return of the gas crisis 2009, is currently in progress as well as negotiations on the participation of Russian companies in the nuclear projects of the EU. Though controversial points still remain, the progress in the energy dialogue is obvious.

Keywords:

Security of energy supply, Energy dialogue, Russia, EU, gas pipelines

